

Erőszak

„Amerika arany- és ezüsttelepeinek felfedezése, a bennszülött lakosság kiirtása, rabszolgaságba döntése és a bányákba való elevenen-eltemetése, Kelet-India kezdődő meghódítása és kifosztása, Afrika átváltoztatása kereskedelmi vadaskertté, ahol feketebőrűekre vadásznak, jelzik a tőkés termelés korszakának hajnalát. Ezek az idilli folyamatok az eredeti felhalmozás fő mozzanatai. Nyomukban jár az európai nemzetek kereskedelmi háborúja, amelynek színhelye az egész földkerekség. Kezdődik Németalföldnek Spanyolországtól való elszakadásával, óriási méreteket ölt Anglia jakobinusellenes háborújában, még továbbfolyik a Kína elleni ópiumháborúkból stb.

Az eredeti felhalmozás különböző mozzanatai, többé-kevésbé időbeli sorrendben, különösen Spanyolországra, Portugáliára, Hollandiára, Franciaországra és Angliára oszlanak el. Angliában a XVII. század végén rendszeresen egybefoglalják e mozzanatok a gyarmati rendszerben, az államadósságok rendszerében, a modern adórendszerben és a protekcionizmus rendszerében. Ezek a módszerek részben a legbrutálisabb erőszakon alapulnak, például a gyarmati rendszer. De valamennyien felhasználják az államhatalmat, a koncentrált és szervezett társadalmi erőszakot, hogy a hűbéri termelési mód tőkés termelési móddá való átváltozásának folyamatát mesterségesen előmozdítsák és az átmeneteket megrövidítsék. Az erőszak a bábája minden régi társadalomnak, amely új társadalommal terhes. Maga is gazdasági potencia.

A keresztény gyarmati rendszerről egy ember, akinek a kereszténység a specialitása, W[illiam] Howitt, a következőket mondja: »Azoknak a barbárságoknak és elvetemült rémtetteknek, amelyeket az úgynevezett keresztény fajok elkövettek a világ minden táján és minden nép ellen, amelyet le tudtak igázni, nincs párja a világtörténelem semmilyen korszakában, semmilyen fajnál, bármilyen vad és műveletlen, könyörtelen és szemérmetlen volt is az.«” (Karl Marx: *A tőke* I. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 702)

Marx halála óta a kapitalizmus történetében az erőszak oly mértékben burjánzott el és egyszersmind „finomodott” is, amire épeszű ember régebben nemigen gondolhatott.

Ma, túl a szovjetek (állam)szocialista kísérletén, a kapitalizmus a maga világrendszerével és egész erőszakos, véres történetével – látszólag – *alternatívátlanul* áll az emberiség előtt.

Az erőszak történetéről sok mindent elárul, hogy – Eric Hobsbawm számításai szerint – csupán a XX. században 183 millió ember halt erő-

szakos halált. (Az adatban nem szerepel a tőkerendszerből kisarjadó, a rendszer saját jogrendjét megsértő köztörvényes bűnözők, gyilkosok áldozatainak száma.)

Az erőszak „tudománya” és „művészete”, majd az erőszakgazdaságba – a fegyverkezésbe és a hadviselésbe – való befektetés, ha elfogadjuk Giovanni Arrighi érvelését, az európai felemelkedés *kimondott titka*. Igen, az évszázadok folyamán kialakult a *halálipar* mint a legnyereségesebb üzemág, amely azután a maga tökéletességével a *holokauszt*ban, a népirtások történetének e valóban kivételes formájában csúcsondott ki, midőn a rablás nyílt s a náci öldöklés tébolyában (*ön*)céllá vált eszköze egy népcsoport minden egyes egyedének kiirtása volt. A holokauszt kapitalista egyetemessége több mint szimbolikusan nyilvánult meg abban, hogy a legyilkolt zsidók szájából kitépett fogaranyat tömbökbe olvasztották, amelyek azután – köztudomásúlag – svájci bankok széfjeiben landoltak.

A kapitalizmus mint globálisan és nemzetileg is berendezkedett szisztéma, az idők folyamán komoly átalakulásokon ment keresztül – beleértve halálgépezetét is. A világháborúk óta megszámlálhatatlan vérfürdőt, évekig tartó helyi és regionális háborúk özönét zúdította az emberiségre – Koreától Indonézián és Vietnamban át Közép-Afrikáig, a Balkánig, a Kaukázustól az arab világig.

Bármily változatosak is az egyetemes tőkerendszer háborúi *egyedi* okaik tekintetében, a döntő szerepet bennük mindig hatalmi és profitérdek, üzleti-piaci vagy rabló motívumok játszották. A tőkés nagyhatalmak a XX. századi háborúkat, hivatalos propagandájuk szerint – talán csak Hitlert kivéve –, mindig a *béke*, a *civilizáció* és az *emberi jogok* védelme érdekében kezdeményezték és vitték végbe. Ha feltételesen eltekintünk a gyarmati háborúktól, a modern népirtások történetét az I. világháborútól a jelenleg is zajló iraki, afganisztáni vagy legújabban a líbiai háborúig bezárólag mindig gondosan megkonstruált propaganda-hadjárat kísérte.

Emlékezzünk rá: François Furet, a neves francia történész volt talán az első olyan ex-marxista történész, aki a francia forradalom, majd az I. világháború és a „kommunizmus” „revizionista” magyarázatával kilépett a marxista tradícióból. Ő nevezte először az imperialista világháborút „demokratikus” háborúnak, mondván, az a népek akaratából folyt. A kelet-európai rendszerváltás vonzásában aztán értelmiségiek egész hada, köztük számos történész is – a tőkerendszer megigazult, „demokrata” ideológusai – áttértek az új paradigmára: immár nem keresik a háború gazdasági-üzleti okait, helyettük inkább az uralkodóházak ellentéteit, a „népek beleegyezését” és hősiességét, a nemzeti elkötelezettséget, a béke iránti odaadást hangsúlyozzák, kívül hagyva a vizsgálódáson a piaci és profitérdekeket, a gyarmati jellegzeteségeket stb.

1945 óta újabb világháború nem tört az emberiségre, s a tradicionális gyarmati világ sem tért vissza. Ennek oka az, hogy – egyfelől – a Szovjetunió a centrum-kapitalista országok segítségére volt a népirtó náci rezsim legyőzésében, másfelől a centrumországok egyesítése a szovjet

világhatalommal, illetve a félperifériával és a perifériával szemben kizárta a világháború megismétlődését, aminek helyét a lokális, „helyettesítő”, háborúk vették át. A Szovjetunió összeomlása után a világ nem lett biztonságosabb (miként igazságosabb vagy egyenlőbb sem), sőt, ezután még több pénzt költöttek fegyverekre, és megszorodtak a háborúk. A helyi háborúk a nyugati, illetve különböző szupranacionális üzleti érdekek által – főképpen pénzügyi eszközökkel és fegyverszállítmányokkal – „meghódított” helyi elitiek egymás közötti hatalmi konfliktusai, amelyek a regionális és globális piaci vagy érdekszféra-harcok eredményeként olykor milliós áldozatokkal jártak.

Az erőszak rémtettegik eskalálódó folyamatát – bármennyire populisták megfogalmazásnak tűnik is – a nyugati hatalmak és nagyvállalatok finanszírozták. Ha csak azokat az emberellenes rezsimeket számítjuk, amelyeket a demokráciák – élükön az Egyesült Államokkal – támogatnak Közép- és Dél-Amerikától Indonézián át Szaúd-Arábiáig, ijesztő adatokhoz jutunk. Hosszú lenne a sora, ha számot próbálnánk adni minden tömegmészárlásról, amelyet üzleti érdekekből, ám emberjogi vagy vallási zászló alatt követtek el. Az 1970-es évektől megszilárduló, gyakran neoliberaisnak nevezett világtrend fenntartása sok helyütt tömeggyilkosságokra, bombázásokra vagy állami terrorakciókra támaszkodott és támaszkodik ma is.

Hogy mit várjunk e tekintetben a jövőtől, arra vonatkozóan elgondolkodtató, amit Marx és Engels már a *Kommunista Párt Kiáltványának* elején fontos tapasztalatként említett. Eszerint az osztályharcok történetében nem egyszer fordult elő a küzdelem olyan végkimenetele, amely a harcoló osztályok közös pusztulásával járt: „Szabad és rabszolga, patrícus és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.” Napjainkban e tézist ki kell egészítenünk azzal, hogy ez a harc immár magának a Földnek, az emberi civilizációnak a pusztulásával fenyeget: *Szocializmus vagy barbárság!* – szegezte kortársai elé a választás imperatívuszát Rosa Luxemburg az 1910-es években. *Szocializmus vagy barbárság!* – ismételte meg ezen egyedüli történelmi alternatívát Mészáros István 2001-ben. És valóban: ha a választás lehetősége egyáltalában fennáll még, a tét mind nyilvánvalóbb módon az emberiség *túlélése*.

Ám az alternatíva felismerése a gyakorlatban nem ily egyszerű! A kapitalizmusban kialakult bonyolult manipulációs szisztéma, a félrevezetés szövevényes rendszere, az érzelmi zsarolás üzleties technikája, a fogyasztói társadalom impresszív agymosása áthatja a termelés, a munka, a hétköznapi világának teljességét, s így az emberek többsége gyakran mintha inkubátorban élne. A magukat a „baloldalhoz” sorolók nagy része beleesett abba a csapdába, amelyet a piacgazdaság (a „polgári demokrácia”) állított neki. Ahogyan S. Žižek felhívja rá a figyelmet

(Eszmélet 88. 28): a történelem ismét napirendre tűzte a demokratikus intézmények defetiszizálását s vele egyidejűleg az erőszak problémájának defetiszizálását is. Az erőszakot ugyanis maga a piacgazdaság gerjeszti, azok a „demokratikus” intézmények, amelyek kizárják a rendszer demokratikus meghaladásának esélyét. Az emberek legtöbbször nem ismerik fel – rövid távú érdekeik folytán –, hogy az erőszak elválaszthatatlan a tőkés termelés profit- és piaci természetétől, a versenytársadalom lényegétől, a tőkefelhalmozás végtelen folyamatától. „Békés” eszközökkel, melyek valójában az erőszak kifinomultabb technikái, még a leggazdagabb országokban sem lehet a munkavállalók kiszipolyozását, a társadalmi egyenlőtlenséget s a kiváltságosok „demokratikus” uralmát tartósan fenntartani. Kitarító ellenfeleiből a rendszer nem csinál politikai üldözötteket; más úton módon pusztítja el őket – például „örökös munkanélkülit” csinál belőlük, lejáratja, bűnözőként bélyegzi meg őket, megingatva vagy egyenesen elpusztítva életfeltételeiket.

Ilyenformán a tőke a termelés világában – története során mindvégig – az erőszak legkülönbözőbb módjait alkalmazta és alkalmazza: a gazdaságon kívüli erőszak változatos fajtáitól a represszivitás piaci formaváltozatain keresztül a holokausztig – amint erről Herbert Marcuse oly pontos elemzésekben számolt be már az 1960-as években. Az elnyomás modern formáinak erőszakos megvalósításában ma óriási apparátusok, egész társadalmi csoportok vesznek részt. Világméreteken gyarapszik a mindenre megvásárolható tömeg (amelyet Marx a lumpenproletariátus fogalmával ragadott meg); soraikat ma széles értelmiségi csoportok duzzasztják. Ők azok, akik az értéktöbbletnek a munkavállalókból való kisajtolásában immár meghatározó szerepet játszanak, a latin-amerikai halálbrigádoktól a kelet-európai bértollnokokig. A tőkerendszer egyetemessége az erőszaknak és az erőszakkal való fenyegetésnek, a furkósbotnak és a mézesmadzagnak, a gazdaságon kívüli és a piaci kényszernek/kényszerítésnek az egész Földre való kiterjedésében is megmutatkozik, ami az 1970-es évektől a „multinacionális társaságok világhuralmának” kiépülésében öltött formát.

Tudjuk tehát, hogy e „világhuralom” erőszak nélkül nem volt sem kiépíthető, sem fenntartható a Föld egyetlen régiójában sem. Nem csupán a neoliberais politikával szembeni ellenállás gyakori erőszakos leverésére gondolunk, hanem a bérből és fizetésből élők, a munkanélküliek szociális biztonságtól és munkától való kíméletlen megfosztására, az új szegénység „bevezetésére” szerte Európában – miközben persze a rendszer ezúttal is mindenfelé kitermelte s termeli szakadatlanul az „ellenállás” szélsőjobboldali, fasiszta válfaját –, szemben a baloldali, antikapitalista alternatívával. Szép perspektíva elé néz a világ, ha a demokrácia zászlaja alatt ismét halálbrigádok jönnek, hogy kifinomult vagy kendőzetlen erőszak útján móresre tanítsák a népeket – a tőkerendszer védelmében.

Álljunk ellen a gonosznak!

A szerkesztőség